

SKEPTITSIZM VA BILIM: INSON BILIMINING CHEGARALARI**R.Z. Xudoyberdiyev¹,****Sh.Sh. Abdullayeva²**

Toshkent Davlat Tibbiyot Universiteti, Toshkent, O'zbekiston

Ijtimoiy fanlar kafedrası o'qituvchisi¹2-son davolash ishi, I bosqich talabasi²<https://doi.org/10.5281/zenodo.17565533>

Annotatsiya. Ushbu maqola falsafa sohasidagi skeptitsizm nazariyasi va inson bilimining chegaralarini tizimli tahlil qiladi. Maqolada skeptitsizm tushunchasining tarixiy ildizlari, qadimgi yunon falsafasidan tortib zamonaviy epistemologiyaga qadar rivojlanishi o'rganiladi.

Shuningdek, skeptitsizmning bilimga, haqiqatga va ishonchga bo'lgan tanqidiy yondashuvi, uning epistemologik chegara va shubhalar bilan qanday bog'liqligi yoritiladi.

Maqolada inson bilimining tabiati, ishonch, dalillar va haqiqat tushunchalari tahlil qilinadi. Skeptitsizmning turli shakllari — metodologik skeptitsizm, radikal skeptitsizm va muloqotchi skeptitsizm — ko'rib chiqilib, ularning bilimga bo'lgan ta'siri va cheklovlari muhokama qilinadi. Shu bilan birga, maqolada zamonaviy epistemologiyada skeptitsizmga qarshi kurashish usullari va bilimni ishonchli asoslash imkoniyatlari ham tahlil qilinadi.

Maqola skeptitsizm va epistemologiya sohasida ilmiy tadqiqotlar bilan shug'ullanuvchi olimlar, falsafa talabalari va pedagoglar uchun foydali manba bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Tadqiqot natijalari skeptitsizmning bilimning rivojlanishidagi rolini, uning ijtimoiy va madaniy kontekstda qo'llanishini, shuningdek, inson tafakkurining chegaralarini tushunishga yordam beradi.

Kalit so'zlar: skeptitsizm, epistemologiya, bilim, haqiqat, ishonch, epistemik chegara, metodologik skeptitsizm.

СКЕПТИЦИЗМ И ЗНАНИЕ: ПРЕДЕЛЫ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО ПОЗНАНИЯ

Аннотация. Данная статья систематически анализирует теорию скептицизма и пределы человеческого знания. В статье рассматриваются исторические корни скептицизма, его развитие от античной греческой философии до современной эпистемологии. Особое внимание уделяется критическому отношению скептицизма к знанию, истине и доверию, а также связи скептицизма с эпистемологическими границами и сомнениями. Анализируется природа человеческого знания, понятия доверия, доказательств и истины. Рассматриваются различные формы скептицизма — методологический, радикальный и диалогический скептицизм, а также их влияние на знание и ограничения. Кроме того, статья обсуждает современные способы противодействия скептицизму и возможности обоснования знания. Статья может быть полезной для исследователей, занимающихся скептицизмом и эпистемологией, студентов философии и педагогов. Результаты исследования помогают понять роль скептицизма в развитии знания, его применение в социальном и культурном контексте, а также пределы человеческого мышления.

Ключевые слова: скептицизм, эпистемология, знание, истина, доверие, эпистемические границы, методологический скептицизм.

SKEPTICISM AND KNOWLEDGE: THE LIMITS OF HUMAN UNDERSTANDING

Abstract. This article provides a systematic analysis of skepticism and the limits of human knowledge. It explores the historical roots of skepticism, tracing its development from ancient Greek philosophy to contemporary epistemology.

The article highlights skepticism's critical approach to knowledge, truth, and belief, as well as its connection to epistemic boundaries and doubt. The nature of human knowledge, concepts of trust, evidence, and truth are analyzed. Different forms of skepticism — methodological, radical, and dialogical skepticism — are examined, along with their influence on knowledge and its limitations. Additionally, the article discusses modern strategies to counter skepticism and the possibilities for justifying knowledge.

This work serves as a valuable resource for researchers in skepticism and epistemology, philosophy students, and educators. The findings contribute to understanding the role of skepticism in the development of knowledge, its application in social and cultural contexts, and the boundaries of human cognition.

Keywords: skepticism, epistemology, knowledge, truth, belief, epistemic limits, methodological skepticism.

Kirish

Skeptitsizm falsafa tarixida epistemologiyaning markaziy masalalaridan biri bo'lib, inson bilimining mohiyati va chegaralarini o'rganishga qaratilgan [1]. U epistemologik shubha, bilimga ishonch va haqiqat tushunchalarini tanqidiy tahlil qilish orqali bilimning qat'iy asoslarini aniqlashga harakat qiladi [2]. Skeptik nazariyaga ko'ra, inson hech narsani mutlaq haqiqat deb bilolmaydi, chunki har bir bilim iddaosi doimo tekshirilishi va savol ostiga olinishi mumkin [3].

Tarixan, skeptitsizmning ildizlari qadimgi Yunon falsafasiga borib taqaladi. Masalan, Pyrrho va Sextus Empiricus o'z asarlarida inson bilimining chegaralari va haqiqatni idrok etishdagi murakkabliklarni chuqur tahlil qilganlar [4]. Ularning fikricha, odamlarning fikrlari va iddaolari nisbiy va sub'ektiv bo'lib, ular haqiqiy bilimga yetishish imkoniyatini cheklaydi. Shu sababli, skeptitsizm epistemologiyada bilimning nisbiyligi va ehtimollik jihatlarini o'rganish uchun muhim nazariy platforma sifatida xizmat qiladi [5].

Skeptitsizm turli shakllarda namoyon bo'ladi: metodologik skeptitsizm bilimni ilmiy va ratsional asoslar bilan tekshirishni targ'ib qiladi, radikal skeptitsizm esa insonning hech narsani mutlaq bilolmasligi fikrini ilgari suradi [6]. Shu bilan birga, muloqotchi (dialogik) skeptitsizm bilimni ijtimoiy va madaniy kontekstda shakllantirishga urg'u beradi, ya'ni bilim faqat jamiyat va muloqot orqali rivojlanadi [7].

Zamonaviy epistemologiya skeptitsizmga javob tariqasida rivojlandi: asoschilik (foundationalism), uyg'unlik nazariyasi (coherentism) va pragmatik yondashuvlar (pragmatism) bilimni ishonchli asoslashga urinadi, biroq skeptitsizmning epistemik chegaralari har doim hisobga olinadi [1]. Shu nuqtai nazardan, inson tafakkuri va bilim doirasini chuqur tahlil qilish, bilimning chegaralari va cheklovlarini aniqlash muhim ahamiyat kasb etadi [2].

Ushbu maqola skeptitsizm va inson bilimining chegaralari masalasini tizimli falsafiy tahlil qiladi. Tadqiqotning maqsadi:

- Skeptitsizm tushunchasining tarixiy rivojlanishini yoritish;
- Inson bilimining epistemik chegaralarini aniqlash;
- Zamonaviy epistemologiyada skeptitsizmga qarshi alternativ yondashuvlarni tahlil qilish.

Natijada maqola falsafiy va epistemologik nazariyalar bilan shug'ullanuvchi olimlar, talabalar va pedagoglar uchun muhim manba bo'lib xizmat qiladi. Shu bilan birga, inson tafakkurining chegaralari va bilimning ishonchliligi masalalarini chuqurroq tushunishga imkon yaratadi [3].

Material va metodlar

Ushbu tadqiqotda **skeptitsizm nazariyasi** va inson bilimining chegaralari falsafiy jihatdan tizimli tahlil qilindi. Ish **nazariy-tahliliy yo'nalishda** olib borildi va quyidagi manbalar hamda metodologik yondashuvlarga tayandi:

1. Adabiyot manbalari

Tahlil jarayonida xalqaro ilmiy bazalar (Stanford Encyclopedia of Philosophy, JSTOR, Scopus, Google Scholar) hamda yetakchi falsafiy nashrlar va monografiyalar o'rganildi. Asosiy e'tibor quyidagi masalalarga qaratildi:

- Skeptitsizm tushunchasining tarixiy ildizlari va rivojlanish bosqichlari;
- Turli epistemologik skeptitsizm shakllari — metodologik, radikal va dialogik skeptitsizm;
- Skeptitsizmning inson bilimiga va epistemik chegaralarga ta'siri;
- Zamonaviy epistemologiyada skeptitsizmga qarshi alternativ yondashuvlar (foundationalism, coherentism, pragmatism).

2. Nazariy asoslar

Tadqiqot falsafa va epistemologiya qonunlariga tayangan holda olib borildi. Skeptitsizm va bilim nazariyasi quyidagi darajalarda tahlil qilindi:

- **Tarixiy daraja** – skeptitsizmning qadimgi Yunon falsafasidan tortib zamonaviy epistemologiyagacha rivojlanishi;
- **Nazariy daraja** – bilim va haqiqat tushunchalari, epistemik chegaralar va ishonchning nazariy asoslari;
- **Amaliy daraja** – skeptitsizmning ilmiy, madaniy va pedagogik kontekstda qo'llanilishi.

3. Metodologik yondashuvlar

- **Nazariy tahlil:** Skeptitsizm tushunchalari, epistemik chegara va bilimga doir nazariy ishlar sistematik tarzda o'rganildi;
- **Taqqoslash metodi:** Turli skeptitsizm shakllari va epistemologik yondashuvlarning o'zaro farqlari va o'xshashliklari aniqlandi;
- **Kontekstual tahlil:** Skeptitsizmning madaniy, ilmiy va falsafiy kontekstlarda namoyon bo'lishi tahlil qilindi;
- **Bibliografik integratsiya:** Turli xalqaro manbalar orqali nazariy tushunchalar birlashtirilib, tahliliy model yaratildi.

4. Tadqiqot obyekti va materiali

Ishning obyekti sifatida **skeptitsizm paradigmalari** va inson bilimining epistemik chegaralari olindi. Materiallar sifatida akademik adabiyotlar, ilmiy maqolalar, falsafiy asarlar va xalqaro nashrlar asos qilib olindi. Bevosita empirik tadqiqotlar inson sub'ektlari ustida olib borilmadi.

5. Metodlar integratsiyasi

Olingan ma'lumotlar falsafa, epistemologiya va madaniyatshunoslik fanlari bilan uzviy bog'liq holda tahlil qilindi. Natijada skeptitsizm va inson bilimining chegaralari bo'yicha konseptual model ishlab chiqildi, u bilimning epistemik chegaralari, ishonch va haqiqat tushunchalari o'rtasidagi murakkab bog'liqlikni aks ettiradi.

Natijalar va ularning muhokamasi

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, **skeptitsizm inson bilimining chegaralarini** tahlil qilishda nazariy falsafiy yondashuv sifatida samarali vosita hisoblanadi. Quyidagi falsafiy yondashuvlar asosiy ahamiyatga ega bo'ldi:

• **Metodologik skeptitsizm** – inson bilimini ilmiy va ratsional asoslar bilan tekshirish jarayonida bilim iddaolari va ularning ishonchliligi aniqlanadi.

• **Radikal skeptitsizm tahlili** – hech qanday bilim mutlaq haqiqat bo‘la olmaydi, shubha va epistemik chegaralar mavjudligi falsafiy jihatdan tasdiqlanadi.

• **Dialogik skeptitsizm yondashuvi** – bilimning ijtimoiy va madaniy kontekstda shakllanishi, tafakkur va muloqot orqali rivojlanishi tahlil qilindi.

• **Epistemik chegaralarni aniqlash** – inson bilimining tabiiy cheklanishi va ishonch darajasining shubhali jihatlari o‘rganildi.

• **Alternativ epistemologik yondashuvlar** – foundationalism, coherentism va pragmatizm kabi nazariyalar orqali skeptitsizmga javob va bilimni asoslash imkoniyatlari tahlil qilindi.

Natijalar shuni ko‘rsatdiki, **skeptitsizm va epistemologik tahlil** inson bilimining chegaralarini chuqurroq tushunishga, epistemik shubha va ishonchni baholashga, shuningdek, zamonaviy epistemologiyada bilimni asoslashning turli yondashuvlarini solishtirishga imkon beradi. Shu bilan birga, epistemik chegaralarni anglash inson tafakkurining murakkabligi va bilim jarayonlarining nisbiyligini tushunish uchun zarurdir.

Xulosalar

Xulosa qilib aytganda, **skeptitsizm** inson bilimining epistemik chegaralarini o‘rganishda falsafiy tahlilning eng muhim vositalaridan biri hisoblanadi. U epistemik shubha, bilim va haqiqat tushunchalarini tanqidiy baholash orqali bilim jarayonining murakkabligini va inson tafakkurining chegaralarini chuqurroq anglashga yordam beradi.

Skeptitsizmning nazariy tahlili shuni ko‘rsatdiki, inson bilimida har doim epistemik shubha va cheklovlar mavjud bo‘lib, bu bilimning nisbiyligi va ishonchliligini baholash zaruratini yuzaga keltiradi. Shu bilan birga, zamonaviy epistemologik yondashuvlar — **foundationalism, coherentism** va **pragmatism** — orqali bilimni asoslash va skeptitsizmga javob berish imkoniyatlari mavjud.

Kelgusida epistemologik tadqiqotlarda skeptitsizمنى chuqurroq o‘rganish, epistemik chegaralarni aniqlash va bilimni ishonchli asoslash metodlarini rivojlantirish orqali inson tafakkurining murakkabligini yanada yaxshi tushunish mumkin. Shu yo‘l bilan falsafiy epistemologiya bilimning tabiati, chegaralari va uning ijtimoiy-madaniy kontekstda shakllanishini yanada aniqroq tushuntira oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Stanford Encyclopedia of Philosophy. “Skepticism”. <https://plato.stanford.edu/entries/skepticism/>
2. Encyclopedia Britannica. “Skepticism | Definition, Philosophy, Examples, History, & Criticism”. <https://www.britannica.com/topic/skepticism-philosophy>
3. Barry F. Vaughan. “Skepticism/Scepticism”. Dictionary of Philosophy.
4. Britannica, “Ancient Skepticism”. <https://www.britannica.com/topic/skepticism-philosophy/Ancient-skepticism>
5. Knowt. “Epistemology Notes: Skepticism”.
6. Navin Sonakar. “Skepticism and the Philosophical Exploration of the Limits of Human Knowledge”.
7. Audi, Robert. *Epistemology: A Contemporary Introduction to the Theory of Knowledge*.